

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 22:2 (2017), SS. 57-75.

TÜRK-İSLÂM TARİHİNDE KÛTÛL'AMÂRE SAVAŞININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Abdurrahman DAŞ*

Öz

Kutu'l-Amâre Savaşı, 1915 yılında Bağdât'ın 160 km. doğusunda Dicle Irmağı'nın kenarındaki kasabada oldu. Dicle Irmağı üzerinden Basra Körfezi'ne, oradan da deniz yoluyla Hindistan ve diğer uzak doğu ülkelerine ulaşımın en ekonomik ve en kısa yoldan yapıldığı Kutu'l-Amâre kasabası o dönemde ara bir istasyon olarak değerlendirilmiştir. Kutu'l-Amâre'nin de içerisinde bulunduğu bölge, zengin petrol kaynaklarına sahiptir. İşte bu zenginlikten dolayı İngiltere Devleti Osmanlı Devleti ile savaştı. Kutu'l-Amâre'de İngiliz askerlerinin komutanı General Townshend idi. İngiliz birlikleri 29 Nisan 1915 tarihinde mağlup oldu ve silahlarıyla birlikte Osmanlı Devletinin Irak Cephesi Komutanı Albay Halil Bey'e teslim olmuştur. Hem Halil Paşa(Kut) hem de general Townshend iyi derecede Fransızca bildikleri için tercümana gerek duyulmadan karşılıklı konuştuktan sonra teslim işi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bağdât, Kutu'l-Amâre, Osmanlı Devleti, İngiltere, Albay Halil, General Townshend.

Some Remarks of the War of Kut Al-Amara in Turkish Islamic History

Abstract

The Kutü'l-Amâre War took place between The Ottoman forces and British forces in a small town which is located in the east of Baghdad near Tigris River in 1915. Kutü'l-Amâre was on the most economical and the easiest route to India and Far East Countries. The town was considered a way station at that time. The region in which Kutü'l-Amâre is located has rich oil wells. The war between the Ottoman Empire and Britain erupted because of this richness. The British campaign were thinking of capturing Kutü'l-Amâre in order to conduct commercial activities by sea through Tigris River. The commander of the British forces was Townshend. The commander of the Ottoman forces was Colonel Halil Bey. Colonel Halil was also the commander of the Iraq Front of the Ottoman

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, adas@firat.edu.tr

Empire. British forces were defeated on April 29th, 1915 and surrendered with their weapons. Because both commanders, Townshend and Halil (Kut) was fluent in French, they did not need an interpreter while discussing the surrender terms.

Key Terms: Baghdad, Kutü'l-Amâre, the Ottoman Empire, Britain, Colonel Halil, General Townshend.

Giriş

Osmanlı Devleti bilim ve teknolojiye Avrupa'nın çok gerisinde kalmış olması, eski askerî gücünü kaybetmesi ile birlikte siyasî ağırlığını da kaybetmiş, Avrupalı diplomatlar onu "*Hasta adam*" olarak nitelendiriyorlardı. Bu dönemde İngiltere ve diğer batılı ülkelerin sömürü iştahı da azgınlık derecesine yükselmişti. Orta Doğu'nun her tarafında özellikle de İslam ülkelerinde ajanları gizli-açık faaliyetlerde bulunuyordu. Örneğin; Osmanlı Devleti'nin Harb Akademisinde okuyan Nuri Said hakkında "*Bağdatlı Nuri Said akademinin 3. Sınıfında iken kaçmış Irak ve Mısır'da eniştesi Cafer Askeri ve Kâhireli Aziz ile birlikte "...İngilizlerle işbirliği ederek Hicaz'da Mekke Emiri Hüseyin'in¹ ayaklanmasında meşhur İngiliz Lavrens ile birlikte, Hicaz demiryolunun tahribi ve demiryolu muhafız kıtalarımıza yapılan baskın işlerinde filî olarak bize karşı harp etti..."² bilgiler verilmiştir.*

Nuri Said yaklaşık otuz yıl Irak'ta, devlet kurumlarında üst düzey görevlerde bulunmuş, yedi sekiz yıl Genel Kurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı, sekiz kez Başbakanlık görevlerinde bulunan bir kişidir. İngilizler, Çanakkale'de aldıkları mağlubiyeti görünce, Orta Doğu'daki mücadeleleri için taktik değiştirerek; çok özel eğitilmiş, birkaç dil bilen, gittikleri yerin örf ve kültür yapısını, etnik durumunu göz önüne alan sivil görevli memur ya da Yüzbaşı rütbeli ajanlar vasıtasıyla alt yapısını hazırladıktan sonra silahlı kuvvetlerini bölgeye sokmuştur. Bu ajanları, Müslüman Arap kabile Şeyh-liderleri ve ufak Müslüman toplulukları, Osmanlı devletine karşı şursuzca isyana teşvik ediyorlardı. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Osmanlı Devletine bağlı, Müslüman kanı akmasın, ülkesi ve kaynakları düşman eline geçmemesi için bütün varlığını ve gücünü feda eden "Uceymi Paşa" adıyla bilinen aşiret lideri "*...milyonlar değerindeki topraklarını, koyun sürülerini feda ederek son zamana kadar Türklerle birlikte çarpışmıştır..."³ hem cephelerde Türk Askerleri ile birlikte savaşmış hem de bütün maddi varlığını Hz. Ebu Bekir (r.a) misalinde olduğu gibi Osmanlı Devletine feda etmiştir.*

¹ Osmanlı Devletine ihanet eden meşhur Şerif Hüseyin isimli kişidir.

² Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Ankara, 1988, s. 46; M. Kemal Öke- M. Lütfullah Karaman-Emir Turam-Mithat Baydur-Orhan Koloğlu, *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*, İrfan Yayınları İkinci Baskı, İstanbul, 2013.

³ Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, s. 134.

İngilizler, onlara bağımsızlıklarını elde edince daha müreffeh, daha hür ve kalkınmış, saygın bir duruma geleceklerini söylüyordu ve buna inanıyorlardı. Esasen o dönemde patlak veren bütün olayların altında, İngiltere ve onun müttefiki olan diğer batılı ülkelerin siyasî emelleri söz konusu idi. Bunun için sadece Irak ya da Basra bölgesinde değil, aynı ajanlık faaliyetleri Hicaz ve Mısır taraflarında yapılıyordu. Örneğin "...Şerif Hüseyin Hicaz'da İsyân bayrağını çekti. Mekke ve Taifteki garnizonlarımız Şerif Hüseyin'in Bedevileri tarafından sarıldı. Memleket ile her türlü rabataları kesildi. İngiliz casusu Lavrens'in delaletiyle, Mısır askerleri ve topçu birlikleri Şerif Hüseyin kuvvetlerine katıldı. Mukaddes Hicaz, İngilizlerle birlikte, Mukaddes Müslümanların halifesine karşı harp açtı..."⁴ vuku bulan bu tarihi olayların içinde bizzat bulunan bir Türk subayının yukarıdaki ifadeleri bize yaşanmış olan durumu açıkça izah etmekte yeterlidir.

Osmanlı Devleti bu kara günlerinde bir taraftan gayrimüslim tebaanın başkaldırıları ve onların arkasındaki destekçileri olan ülkeler ve ajanları, diğer taraftan da gaflet ve ihanet içerisinde olup, yakın gelecekte de olacakları göremeyecek kadar kör ve kukla şeyhler ve siyasî kabile liderleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştı. Onların bu durumu İngiliz ve batı emperyalizmine çanak tutuyor, Orta doğuda yapmak istedikleri işlerini kolaylaştırıyordu.

Yaklaşık bir asır öncesinden Osmanlı Devletine karşı sürdürülen bu yıkıcı planların uygulanışı sonucunda önce Balkanlardaki elem verici olayların meydana gelmesine, daha sonra da I. Dünya savaşını takip eden süreçte, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır.

Hatırlanacağı gibi I. Dünya Savaşı öncesinde Boğazlar, Kafkasya, Suriye ve Filistin askeri hareket bölgeleri olarak kabul edilmişti. Irak ise askeri hareket bölgesi sayılmamıştı. Hatta seferberlikten sonra bazı kuvvetler Irak'tan alınarak başka yerlere gönderilmiştir. Irak'ın bu düzeyde ihmal edilmesi Osmanlı Genelkurmay'ının bu bölgede bir İngiliz saldırısına ihtimal vermeyişinden dolayı Bağdat'ı ve bütün Irak topraklarını çok kolay kaybetmiştir. Oysa İngilizler, bu tarihten sonra Orta Doğu Bölgesi'ndeki faaliyetleri ve savaş kararlarını Hindistan'da bulunan İngiliz Yönetimi tarafından yürütüyordu.⁵ I. Dünya Savaşına kadar Irak'ı, genelde Basra körfezinde yapılacak deniz ticaretinde ulaşım yolu olarak değerlendirmiş, sömürüsü olan Hindistan'ın ve civar yerlerin güvenliğini sağlamak için önemini bilerek planlarını uygulamıştır. Zira; Kûtu'l-Amâre savaşında İngilizlerin esas hedefi, Basra körfezindeki Abadan petrol tesislerini güvenlik altına almak, İngiliz politikasına tabi olan petrol zengini Kuveyt şeyhlerini menfaati icabı korumaktır. Bu sırada Osmanlı Sultan'ının "*Kutsal Cihat*

⁴ Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, s. 152.

⁵ Bkz. Öke, *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*, s. 134.

Fetvası'nun", İslam dünyasında bırakacağı etkiyi de dikkate alarak, bu fetvanın tesirini en aza indirmeye çalıştıklarını da anlıyoruz. İşte İngilizlerin bütün bu faaliyetleri sonucunda Basra'da, Suriye'de ve Arabistan'da bazı Arap kabile şeyh ve liderleri, İngilizlerin tarafında yer almış, Türklere karşı Irak'ta, Basra'da, Suriye ve Filistin cephesinde, Arap Yarımadası'nın diğer muhtelif bölgelerinde savaşmışlardır. Bu bölgelere getirilen İngiliz gençleri, kendi ülke topraklarını korumak, ya da dindaşlarına yapılmış bir zulüm veya adaletsizliğe son vermek için değil, "*Petrol kasabı İngiliz sermayedarlarının çıkarları için...*" getirilmiş ve acımasızca harcandığı bir süreç yaşanmıştır.

İngilizlerin, elde ettikleri kazanımlar neticesinde Irak'ın doğal kaynaklarını işletmek hususundaki gerçek niyetlerini, bir daha Irak ve civarındaki bu yerlerden çıkmamak üzere yerleşme kararlılığında olduklarını tarih göstermiştir.

Bağdat; Abbasi Halifesi Mansur zamanında Hicrî 145 (M.762) yılında şehir olarak temelleri atılarak yapılmaya başlanmış, kerpiç, tuğla ve taş yontulması işlerinin kontrol edilmesi görevi İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye verilmiştir.⁶ Bağdat'ın Osmanlılar döneminde ilk fethi Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı sırasında 1534 yılında gerçekleşmiş ve 89 yıl 1 ay 4 gün Osmanlı devletinin idaresi altında olmuştur. Ancak; daha sonra Osmanlı devletinin elinden çıkan Bağdat şehri 14 yıl 11 ay 13 gün devam eden bir süreçte Safevî devleti idaresinde kalmıştır.⁷

Dördüncü Sultan Murad 1638 yılında Bağdât'ı tekrar Safevîlerden geri alarak Osmanlı devletine tabi hale getirmiştir.⁸ Bu tarihten itibaren Kanûni Sultan Süleyman ve dördüncü Murad zamanı da ilâve edildiğinde Bağdât ve bağlı olan

⁶ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, c. I-XII, İstanbul, 1986, s. 451.

⁷ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi I-VI*, c. IV, İstanbul, 1972, s. 435.

⁸ Bkz. Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, s. 138. "**Sultan Murad'ın Topu**" başlığı altında "...Bağdat'ta Hükümet konağı önünde 46 santimetre çapında, sultan Dördüncü Murat zamanında kalma bir top, Kut bölgesine getirilmiş ve savaşta bir müddet kullanılmış... Hükümet konağı önünde iken "...Yerli halk, hasta çocukları getirip şifa ümidiyle bu topun namlusu altından üç defa geçirirlermiş. Meşhur kahraman Genç Osman da bunun yanında imiş...Araplar topa ABUHÜZAME adını takmışlar...Sultan Murad da isabetli atış yapmadığından dolayı, topa kızarak Hüzamesini(namluya takılan demir halka) koparmış ve bu yüzden namlunun ağzı yırtık imiş. Sultan Murad, bununla da kızgınlığını yenemeyerek topa bir yumruk vurunca onu Dicle Nehrine yuvarlamış. Yumruğun yeri namlunun geri kısmında içeriye çöküklük yapmış. Sonra topu sudan tekrar çıkarmışlar, namlusunun üstünde yapışık olarak balıklar da beraber çıkmış. Bu balıkların dahi namlu üzerine kazılmış resimleri var. Sultan Murad, Hazreti Ali gibi veya Herkül gibi bir kuvvet sembolü olarak asırlarca Irak ve bilhassa Bağdât halkı arasında tanınmıştır." Not: Fener Rum Patriği 1820'li yıllarda İstanbuldaki Rus elçisi general İgnatefe "...Türklerle savaşarak başarı elde edemezsiniz!...Onların kahramanlarını, gelecek yeni nesillerin gözünde düşürecek şeyleri söyletiniz..." gibi daha başka önerileri, Türk Milletine karşı aynen ne yazık ki! tatbik edilmektedir.(A.Daş)

yerlerin Osmanlı idaresi altında kaldığı toplam sürenin 367 yıl 4 ay 6 günden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Kanûni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında 1534 yılında Bağdat'ın fethi ile birlikte Osmanlı idaresine geçen Kutü'l-Amâre, İran Şahı I. Abbas'ın Bağdat'ı Osmanlı'dan 1623 tarihinde geri almasıyla yaklaşık on beş yıla yakın bir süre İran'ın elinde kalmışsa da, IV. Murad'ın Bağdat'ı 1638 tarihinde yeniden fethetmesiyle tekrar Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına alınmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda meydana gelen ve Kutü'l-Amâre adıyla tarihimizde yer alan bu savaşın ehemmiyetinin anlaşılması için bölgenin coğrafi konumu ve tarihi sürecini bilmek önem arz etmektedir. Genellikle Medinetü'l-Kut diye adlandırılan Kutü'l-Amâre; Bağdat ile Amâre arasında Dicle nehrinin sol kıyısında ve Fırat ile Dicle nehirlerini birleştiren eski Şattü'l-Hay Kanalı'nın Dicle tarafındaki ağzının karşısındadır. Günümüzde ise bahsedilen bu beldeler Irak Devleti'nin sınırları içerisinde ve güneydoğu kesiminde yer almaktadır. Çok eski bir yerleşim merkezi olan Kutü'l-Amâre, Mazeraya adlı bir ilkçağ kasabasının bulunduğu yerde kurulmuştur⁹.

Basra Körfezi'ne akan Dicle Irmağı'nın bu güzergâhı, ticarî ulaşım mesafesini kısaltmakla birlikte ticarî malların ulaşımı daha kolay sağlanabiliyordu. Yine konumu itibarıyla Kûtü'l-Amâre askeri savunma için de elverişli konuma sahip yerde bulunmaktadır. Esasen tarihte kaç defa Irak ve Basra bölgeleri işgal edilmişse her seferinde Dicle Vadisi takip edilerek yapılmıştır. Örneğin; Asûriler, Büyük İskende, Moğullar, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Osmanlılar da dâhil daima bu güzergâhı kullanarak istilâ etmiştir.

Kûtü'l-Âmâre, Bağdat'ın 160 km. doğu tarafına düşen, askeri bakımdan da çok önemli stratejisi olan bir kasabasıdır. Dicle nehri boyunca Basra körfezine kadar gemilerle ticarî malların taşındığı, aynı zamanda kömür deposu konumunda olan ticaret merkezi sayılan bir konumda idi.¹⁰

Kûtü'l-Âmâre Nahiyesi'nin merkezî nüfusu bazı sebeplerden kaynaklanmış olmalı ki, 19. yüzyılın sonlarında yapılan sayımda 4115'e kadar düştüğü, bağlı bulunan köylerin nüfusuyla birlikte toplam 30.000 civarındadır. Bu nüfusun büyük bir kısmını Şii ve Sünnî Müslümanlar teşkil etmekle birlikte önemli sayıda Hıristiyan ve Yahudi nüfus da mevcut idi.¹¹

Kûtü'l-Âmâre'de eğitim kurumu olarak bir Rüştiye Mektebi, dinî ibadet mekânları olarak da Şii ve Sünnilere ait birer camii, altın işletmeciliği ve ticaretini yapan buradaki Yahudilere mahsus bir havra, demir ve hindi ticareti yapan

⁹ Mustafa L. Bilge, "Kûtü'l-Amâre", *DİA XXVI*, Ankara, 2002, s. 502 vd.

¹⁰ Şemseddin Sâmî, *Kâmusu'l-A'lâm*, c. V, İstanbul, 1314, s. 3909.

¹¹ Bilge, "Kûtü'l-Amâre", s. 502 vd.

Hristiyanlara ait bir kilise, üç hamam, 200 iş yeri, sekiz kahvehane, on otel ve yüz eğirmek için iki adet atölyenin bulunduğu kasabanın 7500 kilometrekare genişliğinde bir alanı kapsadığı bildirilmektedir.¹² Kütü'l-Âmâre'de oturan halkın çoğunluğunu Arapların Rebia kabilesine mensup insanlar oluşturmaktadır. Oldukça verimli toprağı bulunan bu merkez ve civarında tarım mahsulü olan hemen her şeyin yetiştirildiğı uygun şartlara sahiptir. Aynı şekilde İran sınırına yakın olan yayla ve meraları hayvancılık için oldukça elverişlidir.¹³

Kütü'l-Amâre'nin bu özelliğini iyi tahlil eden İngiliz Lynch Şirketi 1869 tarihinde, yani Kütü'l-Amâre muharebesinden 46 yıl önce, Bağdat ile Basra arasında vapur işletme imtiyazını Osmanlı Devleti'nden aldıktan sonra Bağdat ile Basra arasında kalan Kütü'l-Amâre'yi bir istasyon noktası haline getirmiştir.¹⁴ Burada adı geçen şirket adına çalışanlar, Kütü'l-Amâre savaşında İngilizlerin tarafında yer alıp Osmanlı Askerlerine karşı savaşmış, rehberlik ve diğer lojistik destekte bulunmuşlardır. Örneğın Yüzbaşı Cowley, teğmen ve Mühendisler Firman ve Lewis Reed adlı kişiler Lynch Biraderler Şirketi'nde görevli oldukları halde bu savaşta da bulunmuşlar ve daha sonra İngiliz hükümeti bunlara "Victoria Cross" madalyası vererek ödüllendirmiştir.¹⁵

İngilizler, Kütü'l-Amâre'de mağlup olmadan çok öncesinde Irak'ta misyonerlik ve ajanlık faaliyetlerini rahatça yaptıklarını¹⁶ dolayısıyla savaşın başlamasını bile gerekli görmüyorlardı. 15 Ekim 1914'te bir Hint tümenini Bahreyn Adalarına çıkardı. Bu tümenin bir birliğı savaşın duyurulmasından on gün önce harekete geçerek, 23 Kasım 1914'te Basra'yı ve diğer bazı beldeleri işgal etmişlerdi. Takip eden gelişmeleri iyi değerlendiren İngilizler, Müslüman Hintli askerleri bu cepheye savaşa getirirken "...Halifeyi Almanların elinden kurtarmaya gidiyoruz..." yalanını söyleyerek ikna ediyorlardı. Nitekim Kut'ül-Amâre kuşatması sırasında Müslüman Hintli askerler bu söylenenlerin yalan olduğunu fark edince Osmanlı askerlerine karşı savaşmak istemiş, fırsat bulan firar ediyor, aç kaldıkları için at eti yemeye zorlanınca "haram" diyerek yemedikleri için diğer Müslüman askerlerin önünde bu emre uymayan 12 Müslüman asker kurşuna dizilmişti¹⁷.

¹² Bilge, "Kütü'l-Amâre", s. 502.

¹³ Şemseddin Sâmî, *Kâmusu'l-A'lâm*, c. V, s. 3910.

¹⁴ Bilge, "Kütü'l-Amâre", s. 502.

¹⁵ Sandes E. W. C., *Kuşatma ve Esaretin Adı Kütulamâre*, Çeviren: Tuncay Yılmaz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 298-299.

¹⁶ Bkz. M. Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*.

¹⁷ Sandes, *Kuşatma ve Esaretin Adı Kütulamâre*, s. 317; Muzafer Albayrak – Vahdettin Engin, *Kütulamâre Zaferi 1916*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2017, s. 219; Şeref Yumurtacı, *İngilizlerin Gizlediğı Zafer Kut'ül Amare*, Pergole Yayınları, Isparta, 2017, s. 91.

İngilizlerin asıl hedefi bütün Irak'ı işgal etmektir. İngilizler "...önceden planladıkları gerçek hedeflerini yerel halka çakturmamak için Basra'ya, Arap halkına düşman bir zihniyetle gelmediklerini, onları Osmanlıdan kurtarıp hür, müreffeh ve adil bir yönetim kurulacağını, her kesin dinî ve geleneklerine saygı gösterileceği propagandasını yaptırıyorlardı..."¹⁸, ki bunlar tamamen kandırmaya yönelik faaliyetler idi. Türk yönetimi, İngilizlerin Irak üzerindeki sinsi ve hain eylemlerden haberdar olduğu için düşmanın olumsuz faaliyetlerini önlemeye yönelik hem Teşkilât-ı Mahsusa'yı kurup, başına Eşref Kuşçubaşı'nı getirerek Arap Coğrafyasında Batı ajanlarının tesirlerini azaltmak için karşı propaganda yürütmüş, hem de ciddi askerî tedbirleri almak zorunda kalmıştır.¹⁸

Lavrens hatıratında Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusa Reisi Eşref Bey için "...iki tabur askerinin arasından istediğini dağa kaldıran bu müthiş haydut kadar, Bedevî Arab kabileleri üzerinde nüfuz sahibi kimse yoktu. Cemal Paşa onun yolundan gitse idi, Şerif Hüseyin İsyanı ya olmaz, ya da muvaffakiyetsizliğe uğradı Osmanlılara bu teşkilâtı daha evvel kurmuş ve genişletmiş olsalardı, İslâm ihtilâli muhakkaktı ve başta Hindistan olarak birçok ülkelerde kanlı hadiseler çıkabilirdi..."¹⁹ ifadelerini kullanırken, Osmanlı Devletinin bu alanda ne kadar geç kaldığını da dile getirmiştir.

Osmanlı idaresi altında bulunan beldelerin düşman eline geçmemesi için bundan sonra büyük bir mücadeleye girişen Türk Milleti, pek çok cephede olduğu gibi Irak Cephesi'nde gerçekleşen Kutül-Âmâre Savaşı'nda da destansı bir kahramanlık örneği sergileyecektir.²⁰

İngiltere Devleti, Irak ve Filistin'in kendi hâkimiyeti altında olmasını, buna karşılık Suriye ve Lübnan'ın Fransa hâkimiyetinde olması konusunda kendi aralarında anlaşmışlardı. Esasen Osmanlı Devletine yönelik hazırlanan Sevr Planı'nın da 1920'de değil, ondan 5-6 yıl öncesinde yaptıkları gizli görüşmelerden sonra kararlaştırmış oldukları daha sonra meydana gelen gelişmelerden açıkça anlaşılmıştır.

Osmanlı Devleti bu yıllarda tek cephede, tek devletle savaşmıyordu. Balkan²¹, Kafkas, Irak, Suriye-Filistin cephelerinde irili ufaklı çatışmalar devam ediyordu. Ancak bir durum net olarak görülüyordu ki, düşmanın silah ve diğer imkânları Osmanlı askerinin elindekinden kat kat daha fazla ve modern olduğu açıktır.

¹⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi IX*, Ankara 1999, s. 485 vd.

¹⁹ Cemal Kutay, "Lavrens ve Teşkilât-ı Mahsusa", *Aylık Tarih Konuşuyor Mecmuası*, Sayı: 5, c. I, Haziran 1964, s. 93.

²⁰ Savaşın seyri ve ayrıntıları için bkz. Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*.

²¹ Rıfık Salim Burçak, *Siyasi Tarih Ders Notları*, Gazi Üni. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1984, s. 293.

İngilizler, Savaştan önce Çanakkale’de Türk askerini küçümsediği gibi, Kûtu’l-Âmâre’de de Osmanlı Türk askerlerini küçümsemişlerdi. İngilizler sahip oldukları maddi güç ve imkânlarından dolayı 1900-1920 yılları arasında adeta dünyayı kendileri için dar görececek kadar kibir ve gurura kapılmışlardı. Öyle ki Hindistan-Pakistan toprakları da dâhil, birçok Arap ve Afrika ülkelerini işgal etmiş, sömürü devletler olarak kendisine bağlı hale getirmiş olmaları bu kanaatimizi teyit etmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki; O dönemde İngiliz devletini yönetenler, Stratejik düşünme ve davranma hususunda, Osmanlı devletini idare edenlerden daha ileri görüşlü ve tedbirli davrandıkları bir gerçektir. Çünkü İngilizler savaşta yenilmiş olmalarına rağmen, masa başında daima hedeflerine ulaşmıştır. Rauf Orbay Paşa hatıratında “...Klemson 1919 Haziran’ında Paris’te Türk delegelerine pek kızdırıcı kelimelerle söylemiş ve Türklerin hiçbir vakit harbde kazandıklarını, sulhta sağlamlaştırılmayı beceremediklerini ve tahakkümleri altından kurtulan kavimlerden hiçbirinin daha iyi hale gelmediği, görülmediğini anlatmıştı...”²² ifadeleriyle yabancı bir diplomatın Osmanlı devlet adamları hakkında genel olumsuz kanaat ve düşüncesini aktarmış ve öyle düşündüğü gibi olmadığı tarzında cevap vermiş ise de, kısmen de olsa hakikat payının olduğunu yakın tarihimiz göstermiştir.

İngilizler, Müslümanlar toplulukları arasına soktukları ajanlarıyla, Osmanlı hâkimiyetindeki yerlerde ettikleri fitne ve fesat tohumuyla, ırk ayrımcılığını körüklemiştir. Diğer tarafta Kuveyt, Basra, Kerkük ve Musul petrollerini elde etmek için bu yerlerdeki aşiret ve kabile şeyhlerinin kişisel zafiyetlerini de kullanarak kendi siyasî emellerine ulaşmayı önceden planlamıştı. Osmanlı Devleti, emperyalist devletlerin politik ve siyasi zorlamaları karşısında birinci dünya savaşına katılmak zorunda bırakıldı. Aynı zamanda Osmanlı idaresi altında bulunan gayri unsurlara mensup halklar, Türk’e ve Osmanlı devletine karşı kıskırtmalar aralıksız devam etmiştir. Nitekim İngilizler 1915’te Kuveyt ve Basra’ya asker çıkardıkları zaman halk arasında şöyle bir türkü de söylenir olmuştur:

*“Hâin olan hâkim kimler üçtür,
Birisi Kuveyt Şeyhi Mübarek’üs-Sabah,
Birisi İbnu’s-Suûd ve birisi de Tâlib”*

Bu Talip isimli kişi, Basra’nın zenginlerinden olup, Osmanlı Meclisi’nde Basra Milletvekili iken İngilizlere yardım etmiştir.²³

O yıllarda Osmanlı devleti “hasta adam” diye tanımlandığı, bilgi ve teknolojiye Avrupa’nın çok gerisinde kaldığı²⁴, içeride rejim değişikliği seslerinin

²² Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım I-II*, Emre Yayınları, İstanbul, c. I, s. 276.

²³ Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, s. 133-134

yükseldiği, çaresiz duruma düşürülen Osmanlı devletinden ayrılmak isteyen Gayri Müslim azınlık toplulukların muhtelif yerlerdeki isyanları olurken, diğer taraftan özellikle İngilizlerin tuzağına düşerek Osmanlıdan ayrılmak isteyen Müslüman Araplar ve Afrika toplulukları ihanette birbirleriyle adeta yarışıyordu.

Irak Cephesi Kumandanlığı, dönemin Harbiye Nazırı ve Baş Kumandan vekili Enver Paşa'nın başkanlığında toplanan Heyet-i Harbiye'nin kararıyla 1 Kasım 1914 tarihinde kurulmuştur. Bu tarihte cephe komutanlığının oluşturulması kararına, İngilizlerin Basra Körfezi'ne askerlerini çıkarması ile varılmıştır. Ancak İngilizlerin bu bölgedeki varlığını bu tarihe bağlamak çok hatalı bir varsayım olacağı bilinmelidir.

Irak ve Havalisi Cephesi Umum Kumandanlığına ilk görevlendirilen Binbaşı Süleyman Askeri Bey; Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Teşkilât-ı Mahsusa Müdürlüğü görevini ifa eden, 2. Balkan harbinden sonra da Rumeli'de, Ortaköy, Dedeagaç, Gümölcine ve çevresinde yeni kurulan "Hükümet-i Mukavemete Reisliği" yapan, kendisi de oralı olduğu için bu yerleri çok iyi bilen vatanperver, fedakâr bir kişidir. Binbaşı Süleyman Askeri bey Irak cephesine albaylık rütbesine terfi ettirilerek gönderilmişti²⁵. Yani kendisi alaylı bir namzet olarak teberrüz etmiş, Harbiye'den yetişen uzman bir zabıt (subay) asker değildi.

Enver Paşa, Irak cephesi Umum Kumandanlığı görevini verdiği Süleyman Askeri Bey'e "Ne kadar askerle Gideceksiniz?" sorusuna "Fazla askere ne lüzum var efendim; ben İngilizleri cüz'i bir kuvvetle önüme katar, süpürge sopası ile kovalarım" sözleri ile cevap vermiştir.²⁶ Askeri'nin düşman hakkındaki sözlerini duygusal ve cesaret bakımından takdir etmek elbette gerekir. Ancak askerî eğitimi almış, savaş şartlarını ve kendi imkânlarıyla karşı tarafın üstün teknolojisini çok iyi bilen bir Harbiyeli uzman, bu şekilde bir tedbirle savaşa girmeyi asla doğru ve isabetli görmeyeceği aşikârdır.

Süleyman Askerî 3 Mart 1915'de Basra'nın yaklaşık 130 km. Kuzey doğusunda yer alan Ehvaz'ı ele geçirdi. Burada geçen Karun Nehri boyunca yer alan Abadan Petrol borularını tahrip ederek, İngilizlerin kullanmasını durdurduktan sonra karargâh olarak kararlaştırdığı Nuhayle'ye geldi. Bu sırada Osmanlı askerleri 19-25 Şubat 1915 tarihlerinden itibaren Çanakkale cephesinde İngilizlerin öncülüğündeki müttefiklerine karşı şiddetle savaşıyordu. Düşman tarafı denizden ve havadan yoğun bombardıman atışları yapıyor, karaya askerlerini çıkarmaya çalışıyordu. 18 Mart ve sonraki günlerde Çanakkale Savaşı

²⁵ Dânişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi I-VI*, İstanbul, 1974, c. IV, s. 425; Tahsin Ünal, *Türk Siyasî Tarihi*, Emel Yayınları, Ankara, 1977, s. 448.

²⁶ Ünal, *Türk Siyasî Tarihi*, s. 448.

bütün şiddetiyle deniz-kara ve havadan yapılan saldırılara kahramanca direndiği, destanlar yazdırdığı sahneleri yaşıyordu.

Şuaybe Ormanlık alanı yakınındaki Bercisiyye denilen mevkide 14 Nisan 1915 tarihinde İngiliz kuvvetleri ile girdiği muharebede Osmanlı birlikleri mağlup olunca, bu yenilgiyi Türk askerinin şanına yakıştıramayan Süleyman Askerî, kendi beylik silahı ile intihar ederek hayatına son vermiştir.²⁷ Onun yerine, daha önce Sulatan II. Abdulhamid'in yaverliğini yapmış olan Albay Nureddin Bey Irak Cephe Komutanlığı görevi getirildi.²⁸ İngiliz birlikleri kuzeye doğru ilerleyerek, sırasıyla Ammâre, Nâsiriyye ve 29 Eylül 1915 tarihinde de Kûtü'l-Amâre'yi ele geçirmiş oldu. İki tarafın imkânlarını göstermesi bakımından sadece sahip olunan nakliye araçlarının durumunu belirtmekle her şey anlaşılacaktır. Türk tarafının 10 adet kamyonu nakliye işlerinde kullanılırken, İngiliz kuvvetlerinin elinde 90 adet kamyon mevcut olup, bunları kendi askerî nakliye işlerinde kullanıyorlardı.

İngilizler, ilk önce Albay Yusuf Nureddin²⁹ Bey'in komutasındaki bazı aşiretlerden ve yerli gönüllülerden oluşan birliklerle karşılaştılar ve onları geri çekilmeye mecbur ettikten sonra 3 Haziran 1915 tarihinde Kut'ül-Amâre'yi ele geçirmişlerdi. Artık Osmanlı devletinin elinde olan Bağdat şehri de İngiliz tehlikesi altına girmiş oldu. İngilizlerin bu cephedeki ilk komutanı General Barret idi. Sağlık sebebiyle ayrılınca onun yerine bu göreve çok tecrübeli olan General Townshend getirilmiştir. General Townshend, devam eden süreçte Kut'ül-Amâre'ye girmiş ve 16 km'lik bir cephe genişliğinde Bağdat'a doğru taarruza başlamıştı. Şüphesiz onun bu ilerleyişine kolaylaştıran uzun süre bölgede yapılmış ajanlık çalışmalarıdır.³⁰ Bağdat'a 30 km. uzaklıkta bulunan Selmân-pâk'da, Kafkas Cephesinde getirilen Türk askerleri ile ilk kez çarpışan ve yenilen İngilizler birliklerinin %30'unu kaybetmiş bir halde Kut'ül-Amâre kalesine geri çekilmek zorunda kalmıştı. Halil Paşa bu cepheye görevli gönderildiği sırada çok rahatsız olduğu için sedye haline getirel arabasıyla bu muharebe sırasında ilk

²⁷ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi I-VI*, c. IV, s. 425.

²⁸ Albay Nureddin Bey, İttihat ve Teraki Cemiyeti üyesi olmuş, sivri çıkışları sebebiyle muhalif olmuş ve ayrılmıştır. Bkz. Yumurtacı, *İngilizlerin Gizlediği Zafer Kut'ül Amare*.

²⁹ Emekliye ayrıldıktan sonra "**Sakallı Nureddin Paşa**" olarak anılacak kişidir. Bursa'da Millet Vekili seçilmesi için iki dönem uğraşmıştır. Birinci seçimde başarılı olamayınca ikinci defa aday olduğu Millet Vekili seçimlerindeki reklâmını "**...Bağdât'ın Fâtihî, Hz. Peygamberin Evlâd-ı Şühedâsı'nun kılıcunun kendisine hediye edildiği... Nureddin Paşa hazretleri...**" şeklinde hem dinî, hem de Millî değerleri kullanmıştı. Atatürk, bu haberi duyunca "**Yüce dinimizin kutsallarını ve Millî tarihimizin altın harflerle yazılan kahramanlık destanlarını kendi şahsi menfaatleri uğruna kullanan bu gibi kimselere karşı milletimizin evlatları uyarılmalıdır!**" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Daha geniş bilgi için Bkz. (Kutay, "Lavrens ve Teşkilât-ı Mahsusa".

³⁰ Bkz. Öke- *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*; Yumurtacı, *İngilizlerin Gizlediği Zafer Kut'ül Amare*, s. 58.

safhalarında o halde askeri idare etmiş, Albay Nureddin Bey, bir ara askerlerin cephede bozguna uğradığını görünce endişeye kapıldığı için geri çekilme emrini vermişti. Halil Bey geri çekilmeyi doğru bulmamış ve çarpışmaya devam edilmesi gerektiğini söyleyerek, kendi kararını uygulayarak İngilizlerin bozguna uğramasını sağlamıştır.³¹

Sultan II. Abdulhamid Han zamanında Alman Hükümeti ile yapılan antlaşma kararıyla Türk askerinin eğitilmesinde görevlendirilen subaylardan birisi de o sırada 72 yaşında olan ünlü General Colmar Van Der Golç=Goltz Müşir Paşa'ya bu cephede Umum Komutanlık görevi teklif edilince *"72 yaşumdaki bu halimle bu görevin gerektirdiği zorluklara katlanabilir miyim bilmiyorum. Vatanımı ve ailemi yeniden görme şansım oldukça düşük. Ama biz hayatımızı Kayzer ve vatanımıza adadık"* diyerek görevi kabul etmiş ve bir heyetle beraber yanlarında 450 ton malzeme ve cephane olduğu halde 6 Aralık'ta Bağdat'a gelmiştir.³² Albay Yusuf Nureddin'in yerine Goltz Müşir Paşa getirilmiş, Goltz Paşanın emrine verilmiş olması, zaman zaman zıt kararlar savunmaları ve kısmen ona itaat etmemesi, sebebiyle Albay Yusuf Nureddin'in bu cepheden alınmasını Enver Paşa'dan istemiştir. İstanbul'daki gazeteler, Selmanpâk'da alınan galibiyeti yazarlarken Goltz paşadan ziyade Albay Nureddin Bey'den bahsetmiş olmalarından Alman paşa rahatsız olmuş, bunu da düşünmüş olmalı ki O'nun yerine daha önce Albay Nureddin'in emrine verilen Enver Paşa'nın amcası Albay Halil Bey Dicle Gurup Komutanlığına getirilmiştir. Albay Nureddin Bey, İstanbul'a gitmek üzere ayrılacağı sırada *"Allah senden razı olsun Halil Bey! Beni bu belalı vaziyetten kurtardı, düşündüğün gibi yap. Allah yardımcın olsun...birbirlerine sarılarak vedalaştılar."*³³ ifadelerini kullanarak kendisinin ne kadar Goltz Paşa'dan rahatsız olduğunu belirtmiştir.

Goltz Müşir Paşa, Selmanpâk'da³⁴ 22 Kasım 1915 tarihinde İngilizleri mağlup ederek, Kut'ül-Amâre'ye çekilmek zorunda bırakmıştı. Bu sırada Tifüs hastalığına yakalanan Golç Paşa orada vefat edince naaşı İstanbul'a getirilerek defnedilmiştir.

Irak Cephesi Umum Komutanlık görevi Albay Halil Bey'e verilince,³⁵ emri altındaki toplam 3.000 kişilik askerleriyle, Kut'ül-Amâre'ye çekilen 13.000 kişiden meydana gelen İngiliz birliğini daha çok baskı altında tuttu. Düz bir alanda

³¹ Yumurtacı, *İngilizlerin Gizlediği Zafer Kut'ül Amare*, s. 72.

³² Danişmend *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi I-VI*, c. IV, s. 430; Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, s. 142 ; Yumurtacı, *İngilizlerin Gizlediği Zafer Kut'ül Amare*, s. 62.

³³ Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, s. 146; Yumurtacı, *İngilizlerin Gizlediği Zafer Kut'ül Amare*, s. 77

³⁴ Sahabeden Selmân-ı Fârisî Hazretlerinin kabri burada olduğu için bu isimle adlandırılmıştır.

³⁵ Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, s. 146.

yapılan bu muharebede düşman mevzilerine sokulmak için zikzaklı 100 metrelik tünellerin kazılması işi, İngilizlerin piyade ve makinalı tüfeklerinin atışı altında her engele rağmen ve bütün gayretler gösterilerek bir haftada ancak kazılabılmıştır.³⁶

İngilizler her ihtimali düşünerek kendi mevzilerini çok önceden kazdıkları teslim olduktan sonra anlaşmıştır. Çünkü; İnsan boyunu aşan siperlerin kazılması, düşman mermilerinden korunmak için ayrıca kum torbalarının yığılması, üç ya da altı sıralı dikenli tel örgüsünü demir veya ağaç direklerle desteklenmiş vaziyette çekilmiş olması, yine bu siperlerin daha gerisinde yedekte bekleyen askerleri için de insan boyunu aşan siperlerin kazılmış olması ve diğer hendeklerle ile yanlamasında geçişlerin yapılabildiği kanallarla bağlı hale getirilmesi hazırlıklarının çok önceden yapıldığını göstermiştir.³⁷ Bu arada Irak Kuvvetleri Genel Komutanı General Nixon hastalığı sebebiyle görevi General Lake bırakmıştır. Esasen bu değişikliğin altında yatan sebep onun hastalığı olmadığı, İngilizlerin burada aldıkları mağlubiyetten dolayı bu değişikliğe gidildiği anlaşılıyor, Çünkü yenilgi faturası ona kesilmiştir.

Basra tarafından Kut'ül-Amâre'deki İngiliz askerlerine 270 ton gıda maddesi getiren bir vapurun gece karanlığında Dicle Irmağı'ndan geçeceği bilgisi Halil Paşa'ya ulaşmıştı. Bu vapurun yükü iki aylık İngiliz askerlerinin yiyeceğini karşılayacaktı. Ancak Dicle Irmağına çekilen zincirle ve çapraz ateş arasında kalan vapurun bütün mürettebatı içindeki erzakla birlikte teslim alınmıştır. Osmanlı askerleri bu Vapur'a "*Kendi Gelen*" adını koymuştur.³⁸ Osmanlı askerleri kendilerine elde ettikleri gıdalarla güzel bir ikram sunmuş oldu.³⁹ Uçaklardan attıkları gıda yardımları da ters esen rüzgâr nedeniyle çoğu yine Osmanlı askerlerinin bulunduğu mevzilere düşmüş ve onlardan da yararlanmışlar. İngiliz askerleri yiyecek kıtlığı yaşadığı için bir kişiye düşen günlük yemek miktarını yarıya indirmiş, o da yeterli olmayınca civardaki halkın elinde bulduklarını zorla almışlardır. Şartları her gün gittikçe kötüye giden İngiliz askerleri bir yarma hareketi ile çıkışı planlamış ve göğüs göğse süngü muharebesine karar vermişlerdi. Türk tarafını idare eden Ali İhsan(Sabis) Bey, Albay Halil Bey'in de onayını da alarak düşmanla süngü savaşına girmiş, düşman 3500 kayıp vererek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Osmanlı askerlerine komutanlık yapan 80 yaşındaki Şeyh Şamil'in kayınbiraderi Dağıstanlı Mehmet

³⁶ Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, s. 136.

³⁷ Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, s. 135.

³⁸ Sandes, *Kuşatma ve Esaretin Adı Kütulamâre*, s. 342.

³⁹ Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, s. 146.

Fazıl Paşa bu süngü muharebesinde elinde palası olduğu halde şehit düşmüştür.⁴⁰

Kut'ül-Amâre kuşatması beş ay sürdü yani 5 Aralık 1915 tarihinde başladı ve 29 Nisan 1916 tarihinde sonuç alındı. 27 Nisan 1916 tarihinde General Townshend ile Halil Paşa Kut'ül-Amâre'ye 4 km. uzaklıkta Dicle nehri üzerinde, her ikisi de iyi derecede Fransızca bildikleri için bu dilden görüşmelerini yapmışlardır.⁴¹ görüşmelerde General Townshend, serbest bırakılmaları ve Amâre yoluyla Hindistan'a geri gitmelerine müsaade edilmesi karşılığında 1 milyon sterlin para teklifinde bulunmuştur. Bu para teklifini götüren İngilizlerin ünlü ajanı Yüzbaşı Lavrens, verecekleri miktarı 2 milyona Sterline çıkardıkları kararlarını Türk tarafına kabul ettiremeyince, öfkeli bir halde Albay Halil Bey'in huzurunda ayrılmıştır. Albay Halil Bey, "*İngilizlerin mağrurlandıkları tarihlerine kara bir leke olarak Kut'ül-Amâre Mağlubiyetinin kalmasını*" istiyordu.

İngiliz askerleri bekledikleri hiçbir desteği alamayınca ve gıdalarının da tükendiğini bildikleri için 105 gündür kuşatma altında kaldıktan sonra artık ümitsiz bir şekilde Türk tarafına, "2 milyon sterlin para verecekler, kayıtsız-şartsız bütün askerleri silahlarıyla birlikte teslim olacakları kararını bildiler. 6 General, 476 subay(İngiliz subaylarından general, teğmen ve albay rütbesine kadar olan subayların sayısı 272 olup, toplam 277 subay ve 204 Hintli subay, 2 592 İngiliz er ve erbaşı ile 6988 Hintli er ve erbaşı ayrıca 3248 Hintli sivil personel olduğunu bildirmiştir.)⁴², 13.309 asker ve bütün teçhizatlarıyla birlikte teslim alındı.⁴³ Bu savaşta İngilizlerin 33.000 bin ölü ve yaralı kaybı olmuştur.⁴⁴ Esir alınan bütün İngiliz askerleri Bursa, Konya, İzmir ve diğer komşu illere sevk edilerek orada koruma altına alınmışlardır. Osmanlı döneminde savaşlarda elde edilen esirlerle ilgili hususi garnizonlar oluşturulmuş ve başına sorumlu Türk subayları atanmıştır. Örneğin Kütul Amâre'de yarbay rütbesiyle savaşan Mehmed Reşid Bey, Bursa Esirler Garnizon Komutanlığına albay rütbesiyle atanmıştır.⁴⁵ Irak Cephesinde İngilizlerle yapılan bütün muharebelerin tarihleri ve yapılış sıralarını bu savaşa bizzat katılan komutanlarımız kendi hatıralarına ya da günlüklerine yazmışlardır.⁴⁶

General Townshend ise teslim olduktan sonra İstanbul'a götürüldü, oradan da Büyükkada'da ikameti için kendisine bir köşk ve yanında sürekli eşlik

⁴⁰ Yumurtacı, *İngilizlerin Gizlediği Zafer Kut'ül Amare*, s. 103.

⁴¹ Sandes, *Kuşatma ve Esaretin Adı Kütulamâre*, s. 301.

⁴² Sandes, *Kuşatma ve Esaretin Adı Kütulamâre*, s. 317.

⁴³ Ünal, *Türk Siyasî Tarihi*, s. 449.

⁴⁴ Öke, *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*, s.163; Mehmed Reşid Bey, *Savaş Günlüğü (Osmanlı'nın Unutulan Son Zaferi Kütulamâre)*, Hazırlayan: İ. Bahtiyar İstekli, İstanbul, 2017, s. 133.

⁴⁵ Mehmed Reşid Bey, *Savaş Günlüğü (Osmanlı'nın Unutulan Son Zaferi Kütulamâre)*, s. 4.

⁴⁶ Mehmed Reşid Bey, *Savaş Günlüğü (Osmanlı'nın Unutulan Son Zaferi Kütulamâre)*, s. 4.

etmesi için çok iyi İngilizce ve İngiliz kültürünü bilen Yüzbaşı Tevfik bey ve Yüzbaşı Morgan görevlendirilmiştir.⁴⁷

General Townshend, esareti süresince Türklerin kendisine gösterdikleri nezaket ve iyi muameleden dolayı Türk devletine teşekkür ve minnet duymuştur. Ayrıca "...Osmanlı devleti muahasamlarıyla sulh yapmağa taraftar bulunduğu takdirde iki tarafın esas menfaatlerini telif edecek bir sulhün yapılmasında İngiltere hükümetiyle Devleti Aliyye arasında tavassuta hazır bulunduğunu..."⁴⁸ ifadeleri ile düşünce ve duygularını da belirtmiştir. Nitekim Rauf Orbay Paşa'nın önerisiyle I. Dünya savaşı bittikten sonra Sadriazam'ın da onayı alınarak Osmanlı-İngiltere arasındaki görüşmelerin barışla sonuçlandırılmasında görev verilmiştir.⁴⁹

İngilizler ve müttefikleri 2 yıl sonra Hicaz, Filistin Suriye cephelerinde Osmanlı askerlerine karşı savaşacak, esir alınan Osmanlı askerlerine en acımasız işkenceleri reva görecektik kadar kin kusmuş, bu şekilde Kut'ül-Amâre'de uğradıkları hezimetin intikamını almaya çalışmıştır. Örneğin; 20 Ocak 1918 tarihinde Tafele Muharebesinde 900 kişilik Türk birliğinden 400'ü öldürülmüş, 250'si esir edilmiş ve 11 Nisan 1918 tarihinden itibaren de Medine'ye yardım gitmesini engellemek için ulaşımın sağlandığı demiryolunun tamamen tahrip edilmesini sağlamıştır.⁵⁰ Oysa Kut'ül-Amâre'de İngiliz askerleri Türklere teslim oldukları sırada "*İngiltere'nin resmî yayınları ve raporları Türklere teslim olmaktan mutluluğu belirtmektedir: "Kader ordumuzu temiz savaşan bir düşmanın eline teslim etti. Dolayısıyla esir olmalarında endişeyi mucip(gerektirecek) bir şey yok. Şanslıyız ki Türklere esir düştüler, köpek yiyenlerin ellerine düşmediler"*⁵¹ ifadelerini kullanmıştır. Çünkü onlar, Türklerin esirlere mutlaka merhametli ve iyi davranacaklarından emin olduklarını geçmişteki uygulamalarından dolayı biliyorlardı.

Ancak; Kut'ül-Amâre zaferinin sağladığı fırsatları iyi değerlendiremeyen Osmanlı devlet yetkilileri, buraya yakın yerlerde bulunan diğer İngiliz birliklerinin oluşturacakları tehditleri de görememişlerdir. Oysa tehdit durumunda olan düşman birlikleri tamamen yok edilmeden, buradaki mevcut Türk askeri gücünü bölüp farklı cephelere sevk edilmesi, İran seferine hiç uygun şartlara sahip değilken çıkılmış olması, geride kalan İngiliz kuvvetlerinin aynı yoldan geri gelip Bağdât'ı alacakları kaçınılmaz bir fırsat olmuştur.

Kûtu'l-Âmâre mağlubiyetiyle birlikte, Bağdât'ın önceden boşaltılmış ve savunmasız durumda olduğunu gören İngilizler hiç savaşmadan, 11 Mart 1917

⁴⁷ Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım I-II*, c. I, s. 65.

⁴⁸ Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım I-II*, c. I, s. 58-59.

⁴⁹ Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım I-II*, c. I, s. 62.

⁵⁰ Öke, *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*, s. 165.

⁵¹ Öke, *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*, s. 183.

tarihinde tekrar aynı yoldan Bağdat'a kadar elini kolunu sallarcasına gelip işgale muvaffak oldular. Bağdat, İngilizlerin kontrolüne geçtiği için Halil Paşa Malatya'ya sürgün gönderilmiş, Millî Mücadele yıllarında ise Rusya'ya diplomatik görevle gönderilmiştir. Bu tarihten sonra Ortadoğu coğrafyasında Osmanlı hâkimiyetinde olan Arap Yarımadası-Yemen-Mısır-Filistin Suriye ve Irak toprakları teker teker elden çıkmıştır.

İngiltere hükümeti bölgedeki hedeflerini gerçekleştirdikten sonra Petrol kuyularını işletmeyi kendi kontrolü altına alırken, karşılığında Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın başa getirildiği kukla Irak devletini kurdu muştur.

Böylece asırlarca devam eden Türk'ün Bağdât hâkimiyeti de ne yazık ki son buldu. Bağdat'ın düşmesinden sonra İngilizler "Irak" yerine "Mezopotamya" bölgesi ifadesini kullanmaya başlamıştır.⁵² Takip eden sonraki süreçte Irak toprakların tamamı Osmanlı'nın elinden alınmış, sadece Musul kalmıştı. Musul şehri de henüz Osmanlı devletinin elindeyken tam o sırada yani 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalanıyordu. Daha sonra masa başında yapılan görüşmeler neticesinde siyâsî politik oyunlarla Musul da elimizden alındı.

Kûtu'l-Âmâre Zaferi o günkü şartlarda, Osmanlı Devletine sağladığı önemli yararları oldu. Bu kazanımları şöyle sıralamak mümkündür:

- Osmanlı Ordusunun, Balkan-Doğu Cephesi ve Süveyş Kanalı harplerinde mağlup olmuş, morali bozulmuştu. Bu zaferle yeniden morali düzeldi.

- Türk askeri, ganimet olarak çok miktarda silah-cephane ve erzak elde etmiştir.

- Osmanlı devleti dünya devletleri nezdinde yeniden itibar elde etmiştir.

- Ülkenin her yerindeki halkta büyük sevinç ve heyecan duygusu meydana gelirken, öte taraftan İngilizler, Kutu'l-Amâre'de yaşadıkları mağlubiyeti kendi halkından ve tarih kitaplarında yer almaması için gizleme gayretinde bulunmuşlardır.

- Kutu'l-Amâre zaferi ile Çanakkale savaşından sonra ikinci defa galip geldiğimiz için bu savaş, âdete Çanakkale Savaşının bir devamı gibi görülmüştür. Fakat ne yazık ki İngilizleri gücendirmeyelim düşüncesiyle 1916-1958 yılları arasında Kûtu'l-Âmâre zaferinden Türk gençlerine okullarda hiç okutulmadığını görüyoruz.

- Bugün Kut kasabasında "Kut Türk Şehitliği" adıyla bir anıt bulunmaktadır. İstanbul/Çağlayan semtinde oluşturulan bir müzede bu savaşla ilgili çok sayıda belge niteliğinde resimler yer almaktadır. Ayrıca Genelkurmay

⁵² Bkz. Sandes, *Kuşatma ve Esaretin Adı Kütulamâre*; Öke, *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*, s. 142.

Başkanlığı arşivinde bulunan Harp Mecmuası(dergisi)'nda Kut'ül-Amâre savaşına ait bilgi ve resimler mevcuttur.

İngilizler, 11 Mart 1917'de hiçbir direnişle karşılaşmadan elini kollunu sallayarak yine mağlup oldukları Kûtu'l-Âmâre'yi geçerek Basra-Dicle yolu güzergâhını takip ederek Bağdat'ı ele geçirdi. Bundan sonraki hedefleri ise çok öncesi tarihlerde yaptıkları ön hazırlıklar sayesinde, Osmanlıya karşı kışkırtıkları bazı Müslüman Arap kabile şeyhleri, Şerif Hüseyin ve oğulları, 13 Haziran 1915'de İngilizlerle yaptıkları antlaşmayı imzalayarak Osmanlı devletine karşı isyan bayrağını açtılar. Her cephede düşmanla savaşan Osmanlı devleti ayrıca bunlarla da mücadele etmek zorunda bırakıldı.

Şerif Hüseyin ve oğulları Ali, Faysal, Abdullah hep birlikte Medine'yi İngilizlere karşı savunan Osmanlı Askerleri ile savaşmak için asi firkalarına kumandanlık yapıyorlardı. Savaş yıllarının sonuna kadar işledikleri cinayetleri, rezillikleri, ihanetleri, zulüm ve kinleri aslâ son bulmuyordu. O kadar aşırı gidilmiş ki, yaralı Osmanlı askerlerinin tedavi edildiği hastaneleri bombalıyor, baskınlar yapıyor, zehirli iğneleri burada yatan yaralı askerlere yaparak şehit ediyorlardı.⁵³ Suriye, Filistin cephesinde esir düşen Osmanlı askerlerine insanlık dışı işkenceler yapılıyordu.

İngiliz Generali Townshend, Osmanlı askerlerine uygulanan insanlık dışı muameleleri görünce, "Acil bir Emir-nâme" ile İngiliz askerlerine hitaben"... *esir edilen Türk askerlerine şefkatle ve adaletle muamelede bulunmalarını, Türk'e karşı yapılan insanlık dışı uygulamalarını kınamak zorunda kalmış..!*" yazılı olarak duyurmayı gerekli görmüştür.

Osmanlı devletine ve Türk Milletine hainlik yapanların akıbetleri ve kendilerine vaat edilenler acaba yerine getirilmiş midir? İngilizler, kukla olarak Şerif Hüseyin'in başına bu kez de Vahhâbileri belâ ederek, Kıbrıs'a gitmek zorunda bırakıldı ve orada iken kendi hayatına son vermiştir.

Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Osmanlı Devleti'nden alınan Irak'ın başına getirilmişti⁵⁴. Çok zaman geçmemişti ki Faysal'ın oğlu Gazi, trafik kazası geçirecek feci bir şekilde öldü. Yine Ürdün'ün başına getirilen diğer oğlu Abdullah bir suikast sonucu öldürüldü. Abdullah'ın oğullarından Tallâl deli oldu ve o şekilde ölürken, diğer oğlu Faysal da kendi halkı tarafından linç edilerek feci şekilde öldürüldü.

⁵³ Feridun Kandemir, *Fahreddin Paşa'nın Medine Müdafası*, Yağmur Yayınevi, 27. Baskı, İstanbul, 2016; Yumurtacı, *İngilizlerin Gizlediği Zafer Kut'ül Amare*, s. 88.

⁵⁴ Öke, *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*, s. 187.

Sonuç

Osmanlı Devleti 1912 yılında girdiği Balkan ve Doğu Cephesi savaşından⁵⁵ sonra diğer cephelerde de uzun süre düşmanlarıyla savaşmak zorunda bırakılmıştı. I. Dünya Harbi'nde aynı andan birkaç cephede hem Ruslara hem de Avrupa ülkelerine karşı eşit olmayan şartlar altında savaşmıştır. Çünkü Osmanlı devletinin hâkim olduğu coğrafya üzerinde gelecekte gizli emeller taşıyan devletler, 1900'lü yıllarda bunun alt yapısını hazırladılar. 20. yüzyılda meydana gelen olaylar ve değişen sınırlarla kurdurulan yeni devletlerin varlığı bunu teyit etmiştir. Nitekim Filistin topraklarında arazi almak için Osmanlı idaresine talep ve baskı kuran Yahudiler, 1948'de kurulacak olan İsrail devletine zemin hazırladıkları gün gibi ortaya çıkmıştır. Oysa o gün Filistin'de Yahudilere toprak satışının çok sakıncalı olacağına işaret eden Ahmet Cevdet Paşa, toprak satışına itirazlarda bulunmuş, ilgili yöneticileri uyarmıştı.⁵⁶

Uzun yıllar devam eden savaşlar sebebiyle Türk Milleti cephelerde çok sayıda şehit verdiği için geride kalan erkek nüfusun az ve yaşlı oluşundan dolayı, Anadolu'nun pek çok yerleşim yerlerinde 10-17 yıl süre ile hiç düşünlerin yapılamadığı, acı, yokluk ve feci ıstırapları bizzat yaşayanlar tarafından anlatılmıştır.

Osmanlı Devleti idaresi altında yüzyıllar boyu adaletle yaşayan Sırp, Bulgar, Ermeni, Süryani ve Rumlar, Osmanlıya karşı ayaklanarak kendi devletlerini kurarken, ele geçirdikleri her yerde en acımasız şekilde Türk ve Müslüman halka işkence yapmış, insafsızca öldürmüşlerdir.⁵⁷ O dönemi daha iyi kavramak için belli bir sıralamayı takip ederek, ecdadımızın düşmanlarıyla boğuştuğu savaşların oluş tarihleri ve yerlerini yeniden dikkatle gözde geçirmenin yararlı olacağını düşünmekteyiz.

1. Önce Balkan Harpleri ve bozgunu, beraberinde Doğu Cephesi'nde Ruslara karşı yapılan 1877-1893 harpleri⁵⁸
2. Kafkas Cephesi Savaşları (1 Kasım 1914 D. Beyazıt'a saldırımları 21 Aralık Sarıkamış), 15 Mayıs 1915 Van-Muş-Bitlis, Şubat 1916-24 Temmuz 1916'e kadar devam eden mücadelelere rağmen, Erzurum-Erzincan-Trabzon-Gümüşhane-Bayburt Rusların eline geçmişti.
3. Çanakkale Cephesi Savaşları (1915-1916)

⁵⁵ Rıfık Salim Burçak, *Siyasi Tarih Ders Notları*, Gazi Üni. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1984, s. 293.

⁵⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, Hazırlayan: Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 194.

⁵⁷ İsmet Binark, *Ermeniler'in Türkler'e Yaptıkları Mezâlim ve Soykırım'ın Arşiv Belgeleri*, TBMM. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu-Yayın No: 92 Ankara, 2001; Halil Kemal Türközü, *Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezâlimi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1982.

⁵⁸ Mehmed Ârif Bey, *93 Moskof Harbi Ve Başımıza Gelenler I-II*, Sadeleştiren: Nihad Yazır, 4. Baskı, İstanbul, 1972.

4. Irak Cephesi Savaşları (1915-1916)
5. Sinâ= Filistin Cephesi Savaşları 1 Kasım 1914'te Süveyş Kanal'ından Akabe'yi bombalamaya başlayarak Filistin Suriye Cephesindeki savaş başlamıştı...
 - 27 Mart 1917 I. Gazze Savaşı
 - 19 Nisan 1917 II. Gazze Savaşı
 - 6 Kasım 1917 III. Gazze Savaşı
 - 9 Aralık 1917 tarihinde Kudüs Türklerin elinde çıkıyor!

Bu tarihten sonra Almanlarla birlikte! Savaşa girdiğimiz bu cepheden geri çekilirken üç ordumuzu esir veya şehit vermiş, sadece 4. Ordunun bir kısmının Anadolu'ya geri gelebildiği, bazı Arap kabilelerinin de düşmanlarımızla iş birliği yapmak suretiyle Türk'e ihanet etmeleri sonucunda kaybettiğimiz Suriye-Lübnan topraklarında vuku bulan⁵⁹ bugünkü vahşetlerin asıl sebebi o tarihlerde yapılan hatalardan aramak gerekir. Çünkü "*Tarih tekerrürden ibarettir. İbret alınsaydı hiç tarih tekerrür eder miydi*" gerçeğinden çok uzak kalınmıştır.

Tarihimizde vatan, bayrak, namus ve dinimiz uğruna seve seve canlarını vermiş vermeye bugün de devam eden bütün aziz şehitlerimizi saygıyla, rahmetle anıyoruz. Onlara layık olmak için Gâzi Mustafa Kemal Atatürk'ün "*Yurtta Sulh, Cihan'da Sulh*" ilkesini benimserken, diğer taraftan da Namık Kemal'in "*Hazır Ol Cenge, Eğer İstersen Sulh-u Selâh*" ifadeleri ışığında her zaman vatan, devlet, millet, bayrak ve dinimiz uğrunda can vermek gerektiğinin bilincinde olunmalıdır.

Kaynakça

- Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, Hazırlayan: Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980.
- Albayrak, Muzafer-Engin, Vahdettin, *Kûtulamâre Zaferi 1916*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2017.
- Apak, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Ankara, 1988.
- Bilge, Mustafa L.; "Kûtul'amâre", *DİA XXVI*, Ankara, 2002.
- Binark, İsmat, *Ermeniler'in Türkler'e Yaptıkları Mezâlim ve Soykırım'ın Arşiv Belgeleri*, TBMM. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu-Yayın No: 92 Ankara, 2001.
- Burçak, Rıfkı Salim, *Siyasi Tarih Ders Notları*, Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1984.
- Danişmend, İsmail Hamî; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi I-VI*, c. IV, İstanbul, 1972.

⁵⁹ Bkz. Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Vecihi, *Filistin Ric'atı (Hatıralarım)*, 1337, Dersaadet, Matbaa-ı Askeriye. **Not:** İbretle mutlaka okunması gereken bu eserin Osmanlıca nüshasını yayına hazırlama çalışmamız yakın tarih içerisinde tamamlanarak bir kitap halinde yayınlanacaktır.

- Kandemir, Feridun, *Fahreddin Paşa'nın Medine Müdafası*, Yağmur Yayınevi, 27. Baskı, İstanbul, 2016.
- Karabekir Kazım; *Cihan Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik*, İkinci Baskı, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1938.
- Karal, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi IX*, Ankara, 1999.
- Kutay, Cemal; "Lavrens ve Teşkilât-ı Mahsusa", *Tarih Konuşuyor*, Sayı 5, Haziran, İstanbul, 1964.
- Mehmed Ârif Bey, *93 Moskof Harbi Ve Başımıza Gelenler I-II*, Sadeleştiren: Nihad Yazır, 4. Baskı, İstanbul, 1972.
- Mehmed Reşid Bey, *Savaş Günlüğü (Osmanlı'nın Unutulan Son Zaferi Kütulamâre)*, Hazırlayan: İ. Bahtiyar İstekli, İstanbul, 2017.
- Orbay, Rauf; *Cehennem Değirmeni I-II*, C. I, İstanbul, Tarihsiz.
- Öke, Mim Kemal-M.lütfullah Karaman-Emir Turam-Mithat Baydur-Orhan Koloğlu, *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*, İrfan Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2013.
- Sandes, E. W. C., *Kuşatma ve Esaretin Adı Kütulamâre*, Çeviren: Tuncay Yılmaz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Şemseddin, Sâmî; *Kâmûsu'l-A'lâm*, c. V, İstanbul, 1314.
- Türközü, Halil Kemal, *Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezâlimi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1982.
- Ünal, Tahsin, *Türk Siyasî Tarihi*, 5. Baskı, Ankara, Tarihsiz.
- Vecihi, Erkân-ı Harbiye Binbaşısı, *Filistîn Ric'atımız (Hatıralarım)*, 1337, Dersaadet, Matbaa-ı Askeriye.
- Yumurtacı, Şeref, *İngilizlerin Gizlediği Zafer Kut'ül-Amare*, Pergole Yayınları, Ankara, 2017.